

POMOGÁTS BÉLA

Európa közelében

Európai integráció és magyar nemzetpolitika

A közép-európai régió egy részének európai uniós csatlakozása és a térség további országainak várható integrációja felvet egy történelmi értelemben jelentékeny kihívást, egyszersmind lehetőséget és feladatot. A magyar kulturális nemzet európai keretekben történő „újraegyesítésére” gondolok. Ez mint stratégiai kihívás, mint történelmi lehetőség, mint történelmi feladat, mostanában rendre megmozgatta szinte valamennyi magyarországi és határon túli (erdélyi, felvidéki, kárpátaljai, délvidéki) politikai erő és kulturális közösség képzeletét. Lehet, hogy ami 1920-ban Trianonnal és 1947-ben Párizssal elveszett, és ami a második világháború időszakában elért ideiglenes területi revíziókkal eleve nem sikerülhetett, az most más módon, a politikai tér egy másik dimenziójában talán sikerül? Nem az államterület, hanem a kulturális nemzet újraegyesítésére gondolok.

A „kulturális nemzet” fogalmának – szemben a „politikai nemzet” fogalmával – a huszadik század keserves történelme során számunkra, magyarok számára mindig elsőrendű (és trianoni sebeinkre vigaszt kínáló) jelentése-jelentősége volt. Mindkét nemzetfogalomnak vagy három évszázados története van, mindkettő a polgárosuló Európa szellemi műhelyeiben jött létre, s mindkettőnek voltak igen nagy eredményei és igen káros történelmi következményei. A „politikai nemzet” fogalmának bölcséleti és politológiai kidolgozása időrendben megelőzi a „kulturális nemzet” fogalmának elterjedését. A „politikai” nemzetfogalom elsősorban a francia felvilágosodás, a „kulturális” nemzetfogalom pedig a német romantika szellemi műhelyeinek terméke volt. Az első az állampolgári közösség, a második a nyelvi és kulturális közösség egységét tekintette irányadónak.

A magyar politikai gondolkodás Trianon óta a „kulturális nemzet” fogalmi rendjében próbálja meghaladni a nemzet politikai egységét felszámoló területi döntések súlyos következményeit. Ennek a ma is egyetlen lehetséges nemzeti stratégiának kedvező körülményeket teremthet az európai integráció. Az Európai Unióban érvényesülő új, mondhatnám így is: „posztmodern” gondolkodás és stratégia következményeként ugyanis mindenképpen veszíthet túlhatalmából az az intézmény

nyes berendezkedés, amelynek központi kategóriáját az állam, illetve a „nemzetállam” fogalmi köre jelölte meg. Annak a modern európai politikának, amely a XVIII. században (elsősorban Franciaországban és Angliában) kialakult, valóban az állam fogalma szabta meg a karakterét. A nagy európai nemzetállamok (majd az amerikai államok) polgári modernizációja egybeesett a korábbi feudális jellegű tartományi, regionális hatalmi struktúrák beolvasztásával, az állami intézményrendszer és centralizáció kiépülésével, egyszersmind a középkorban még eleven eszmeként ható európai „keresztény köztársaság”, a „civitas christiana” rendjének felbomlásával. Ennek a keresztény állam- vagy Európa-eszmének korábban összefogó szerepe volt (lásd például a keresztes háborúkat vezérlő ideológiát), ámbar igazán csak nagyon ritkán érvényesült (lásd például azt, hogy a francia királyi hatalom olykor szívesen működött együtt a „pogány” török birodalommal a Habsburg Császárság ellen!). A polgári „nemzetállamok” létrejöttével azonban mind az európai regionalizmus, mind az európai nemzetközösség intézményrendszere és fogalmi köre háttérbe szorult, és szinte minden téren az állami, a nemzetállami szuverenitás jutott érvényre, mi több, túlságos befolyásra. Ennek szélsőséges formációi voltak a huszadik századi szélsőjobboldali diktatúrák, amelyek az állam mindenhatóságát helyezték a társadalom és a magánélet fölé.

Az előttünk lévő európai integráció (amelyben a közép-európai régió nemrég még szovjet szatellitállamai csak első lépéseiket teszik meg) vélhetőleg nagyobb mértékben csökkenteni fogja az államok, a nemzetállamok hatalmi súlyát és kizárólagosságát, és ismét előtérbe helyezi a korábbi történelmi régiókat, illetve az államok fölött elhelyezkedő európai rendet és intézményeket. Egy háromszintű rendszerre gondolok, amelynek középső szintjén a korábbinál jóval kevesebb hatalmi jogosultsággal rendelkező állami struktúrák, alsó szintjén a történelmi régiók, felső szintjén az európai integráció intézményei helyezkednek el. Korábban jószerével csak az állami intézményrendszernek volt hatalmi súlya, és ez a hatalom időnként embertelen mértékben nehezedett a társadalomra, különösen a nemzeti kisebbségekre és kultúrákra. Az európai in-

tegráció keretei között ez az állami intézményrendszer arra kényszerül, hogy jogositványainak, hatalmának, befolyásának egy tekintélyes részét átadja az uniós központi intézményeinek, illetve a regionális intézményeknek.

A magyar nemzeti integráció tekintetében ez a helyzet kifejezetten kedvező lehet, minthogy az európai integrációs rendszer nagymértékben csökkentheti a magyar kisebbségi közösségekre Trianon óta folyamatosan ránehezedő politikai, gazdasági, kulturális – mondjuk ki: asszimilációs – nyomást, másrészt a hagyományos régiók újjáéledése megnövelheti ezeknek a kisebbségi közösségeknek a politikai súlyát, esélyt adhat az önkormányzati rendszer kiépítésére, és keretet teremthet a magyar nemzeti integráció számára. Számos nyugat-európai (uniós) példa támaszthatja alá ennek a feltételezésnek a jogosultságát, így a dél-tiroli osztrákok, a finnországi svédek, a spanyolországi katalánok, a korzikai olaszok, a nagy-britanniai walesiek és skótok regionális autonómiájának sikere, vagy azoknak az évszázadokon keresztül mindig vitatott és nem egy esetben háborús tűzfészkekké vált tartományoknak, mint amilyen a részben német lakosságú francia Elzász, jelenlegi megnyugtató helyzete. Ezek a területek ma nem a nemzetek közötti konfliktusok, ellenkezőleg, a nemzeteket és kultúrákat összekötő hidak és műhelyek szerepét töltik be.

Hasonló szerepe lehet a jövőben olyan magyarok által is lakott régióknak, mint amilyen a Partium és a Székelyföld, a délvidéki Vajdaság, Szlovákia déli peremvidéke vagy Kárpátalja tiszai vidéke. Ezeket a magyar többségű területeket 1918–1920-ban erőszakkal választották le a történelmi magyar állam testéről, és jóllehet az ott élő magyarság a mögöttünk lévő több mint nyolc évtized leforgása során igen sokat veszített a maga korábbi etnikai, gazdasági és politikai erejéből, ma sem kívánja felszámolni azokat a kötelekeket, amelyek a magyar „kulturális nemzet” egészéhez kötik. Ezek a régiók az európai integráció körülményei között egyszerre lehetnek a kívánatos magyar nemzeti integráció és az ugyancsak kívánatos közép-európai integráció műhelyei.

A közép-európai térséget valójában ezeknek a regionális identitásoknak az újjáalakítása és intézményesítése által lehetne új keretek közé fogni. Elsősorban a Kárpát-medencére, Romániára és az egykori Jugoszlávia utódállamaira gondolok, minthogy Lengyelország és főként Csehország geopolitikai pozíciója igazából eltér az imént említett országokétól. (Lengyelország identitását tulajdonképpen egy Németország és Oroszország közötti zóna sajátos helyzete szabja meg, Csehország pedig igazából hátat fordított a közép-európai

régióknak, és nem érdeklődik egy közép-európai regionális stratégia felépítése iránt.) A jelenben a közép-európai regionalitásnak az a szellemisége, amelynek történelmi keretet az egykori Habsburg Birodalom adott, és amelynek kulturális hagyományai máig fennmaradtak, igen sokat veszített erejéből azokkal az integrációs lehetőségekkel, amelyeket a térség előtt az Európai Unió megnyitott. Ugyanis minden közép-európai ország nem a szűkebb közép-európai térségben, hanem a tágasabb európai térben keresi a maga helyét. Az uniós szerkezet azonban belátható ideig még nem fog kiterjedni olyan országokra, mint Szerbia, Moldávia és főként Ukrajna (benne Kárpátalja), ezért a magyar nemzetpolitikának a közeli és a távolabbi jövőben is lesznek közép-európai (délelet-európai) stratégiai feladatai, már csak a Kárpát-medencében élő kisebbségi magyar közösségek magyar nemzeti integrációjának következtében is.

A magyar kulturális nemzet újjáépülésének ilyen módon igen nagy esélyei vannak az európai integrációban, az Európai Közösségen belül. Természetes magyar nemzeti igény és feladat, hogy ennek az integrációnak a trianoni határok által elszakított közösségekre: az erdélyi, a felvidéki, a kárpátaljai, a délvidéki magyarságra is ki kell terjednie. Igaz, azt is tudjuk, hogy ez nem egyszerre és nem gyorsan következhet be: a felvidéki (szlovákiai) magyarság (és mellette a muravidéki, a szlovéniai magyarság) máris az integrációs folyamat részese, és részben rajta, részben Magyarországon, részben az uniós intézményeken fog múlni, hogy ebben a folyamatban mikor érnek el számottevő eredményeket, és mikor állapíthatjuk meg azt, hogy ezek a magyar közösségek nagyrészt helyreállították a magyarországi tömbmagyarsággal a Trianon által megszakított kötelékeiket. Az erdélyi magyarság európai és magyar nemzeti integrációjára közeli kilátások vannak, szerencsés esetben négy esztendő, kevésbé szerencsés esetben (már tudniillik akkor, ha a romániai demokratizálódás megtorpan, vagy nem megfelelő módon halad előre) négy-hat esztendő múltán Románia és vele az erdélyi és bánági magyarság is az uniós integráció részese lehet. Hogy a vajdasági és a kárpátaljai magyarság mikor kerül ennek a folyamatnak a medrébe, az egyelőre nem tudható.

Nekünk, akik Magyarországról figyeljük elkötelezett rokonszenvvel a kisebbségi helyzetben élő magyarság nehéz önvédő küzdelmeit, és a kisebbségi magyaroknak, akiknek ezeket a küzdelmeket végül is meg kell vívniuk, új nemzeti stratégiára van szükségünk, illetve, mondhatnám így: új elemekkel kellene kiegészítenünk hagyományos közösségi stratégiánkat. Ennek a stratégiának a fontosabb követelményei már régóta készen

vannak, talán három jelszóban lehetne őket összegezni. Ez a három jelszó így hangzik: autonómia, integráció, szolidaritás. Autonómia: mindenképpen kulturális és – ahol lehetséges, például a Székelyföldön, a Csallóközben, Beregszász környékén és a Vajdaság észak-keleti régiójában – területi autonómia. Nagy tévedés vagy éppen hazugság az a nem egyszer elhangzó vélemény, miszerint az Európai Unió berendezkedése nem ismeri a kisebbségi autonómiákat. Ennek éppen az ellenkezője az igaz: a Dél-Tirolban (vagyis Olaszországban) élő osztrákok (németek), a spanyolországi katalánok, a korzikai (vagyis franciaországi) olaszok, a finnországi svédek (és folytathatnám tovább a példák felsorolását) valóságos, működő és az általuk lakott terület igazgatására is kiterjedő autonómiát élveznek.

A második vezérszó az integráció. A közép-európai régió és benne az ott élő magyarság európai uniós integrációja, amelynek uniós keretekben kell elősegítenie a Kárpát-medencében kisebbségi sorban élő magyarság nemzeti integrációját a magyar kulturális nemzet egészén belül, valamint integrációját – a közép-európai régió népeivel együtt – az európai nemzetek együttesében.

Végül harmadik vezérszóként a szolidaritást említeném, amelyet mindenekelőtt Magyarországnak, a magyarországi társadalomnak, a politikai vezető rétegnek, a kulturális intézményrendszernek, az egyházaknak és természetesen a mindenkor magyar kormánynak kell tanúsítania, méghozzá nem az általa kialakított politikai taktika és retorika részeként, hanem őszinte elkötelezettséggel a kisebbségi helyzetben élő magyarság iránt. Ennek az elkötelezett szolidaritásnak az intézményes következménye ölt alakot abban a támogatási rendszerben, amely a Magyar Köztársaság alkotmányos rendjének részeként hivatott eszközöket szolgáltatni avégett, hogy az elszakított magyarság megőrizhesse, mi több, gazdagíthassa és fejleszthesse a maga nemzeti intézményrendszerét, nemzeti kultúráját és nemzeti önazonosságát.

Ezt a támogatási rendszert ma aligha lehet megfelelőnek, elégségesnek és minden zökkenő nélkül működőnek mondani. Következésképp a nemzetpolitikát (és vele a közép-európai stratégiát) mindig újra kell gondolni, az új követelményekhez kell igazítani. ■